

Μανώλης Ηλιάκης
 MA Architecture and Spatial Culture
 email:iliakis@lycos.com

34 Ο ποιητικός στοχασμός του αρχιτέκτονα Κυριάκου Κρόκου

Ο ποιητικός στοχασμός του Κυριάκου Κρόκου ήταν ο τίτλος μιας πολύ ενδιαφέρουσας εκδήλωσης - συζήτησης που είχε πραγματοποιηθεί στο Γαλλικό Ινστιτούτο, στις 29 Νοεμβρίου του 1999. Συντονιστής ήταν ο Δημήτρης Φα-

τούρος και ομιλητές οι αρχιτέκτονες: Σουζάνα Αντωνάκη, Τάσος Μπίρης και Αντρέας Γιακουμακάτος. Ο τίτλος αυτός είναι ίσως ο καταλληλότερος για να χαρακτηρίσει τον σημαντικό Έλληνα αρχιτέκτονα και το έργο του.

Ο αναπάντεχος θάνατος του αρχιτέκτονα Κυριάκου Κρόκου τον Ιούνιο του 1998, διέκοψε μια δημιουργική πορεία ενός προικισμένου ανθρώπου. Ο Κυριάκος Κρόκος είχε γεννηθεί στον Πλάτανο της Σάμου το 1941 και σπούδασε αρχιτεκτονική στο Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, με δασκάλους τον Δεσποτόπουλο και τον Μικελή ως το 1967. Μετά το τέλος των σπουδών του παρέμεινε στο Παρίσι για ένα χρόνο, όπου μαθήτευσε διπλά στο ζωγράφο Γιάννη Τσαρούχη. Αυτό αρχικά ακούγεται παράδοξο, αλλά συνδέεται άμεσα με τις ανησυχίες του Κρόκου και την ιδιότυπη πορεία του. Η επιλογή του να μαθητεύσει δίπλα σ' ένα ζωγράφο, αποδεικνύει την πεποίθησή του ότι η αρχιτεκτονική ανήκει στις καλές τέχνες και δεν αποτελεί μια διαδικασία διεκπεραίωσης. Το 1996, εκπροσώπησε τη χώρα μας στην 3η Μπιενάλε Αρχιτεκτονικής της Βενετίας, με επίτροπο τον Αντρέα Γιακουμακάτο. Εκεί, ο Κυριάκος Κρόκος έθεσε εκ νέου το ερώτημα της "προ-μοντέρνας συνθήκης" της αρχιτεκτονικής. Δηλαδή, το πώς η αρχιτεκτονική θα κερδίσει ξανά την "οπισθοδρομική της αθώπντα", τη "λευκοφόρο διάνοια", που αναφέρει ο Ρωμανός ο Μελωδός. Το πώς η αρχιτεκτονική μπορεί να έχει ένα σύγχρονο χαρακτήρα δα-νειζόμενη ή καλύτερα σεβόμενη παλαιότερες αρχιτεκτονικές πρακτικές και προσεγγίσεις.

Απλές αρχές που σχετίζονται με βιοκλιματικούς παράγοντες και υπάρχουν εδώ και αιώνες στην παραδοσιακή αρχιτεκτονική, δεν μπορούν να καταργούνται στο όνομα μιας "νέας αρχιτεκτονικής", η οποία δε σέβεται τον άνθρωπο και το περιβάλλον. Το έργο του αρχιτέκτονα διέπεται από μια πρωτοφανή ουμανιστική ένταση. Θεωρεί ότι η αρχιτεκτονική είναι αρμόδια και ικανή να υποδείξει κατευθύνσεις και να αποτελέσει πρότυπο για μια συνολική επαναθεώρηση των υπαρξιακών αδιεξόδων των συγχρόνων του¹. Η κριτική που έκανε ο Δημήτρης Πικιώνης² στην μοντέρνα αρχιτεκτονική και στην επιβολή ενός διεθνούς χαρακτήρα σχεδιασμού από τη δύση, ήταν σημαντική για την αρχιτεκτονική σκέψη του Κρόκου. Στο έργο του, αυτή η κριτική εμπλουτίζεται με την εμμονή στο ανθρώπινο σώμα, στο παρελθόν, στην αφή, στις αισθήσεις, στα υλικά και στις τεχνικές κατασκευής. Για τον Κρόκο, η πρόκριση της ανθρωπολογικής διάστασης υπήρξε απόλυτη και δημιούργησε τη νέα εικονογραφία του αρχιτεκτονικού αντικειμένου. Σε μια τέτοια αντίληψη το να είναι κανείς "διεθνής" ή "παγκόσμιος" δε σημαίνει απαραίτητα να ταυτίζεται με το δυτικό μοντερνισμό³. Το ενδιαφέρον στα έργα του, δεν είναι μόνο η οπτική εμπειρία αλλά και η βιωματική. Οι

διαφορετικές υφές που υπάρχουν στα κτίριά του είναι αρκετά σημαντικές για την αίσθηση που έχει κανείς, όταν κινείται σε αυτά. Στην εποχή όπου η εικόνα κυριαρχεί εις βάρος των άλλων αισθήσεων, το έργο του Κυριάκου Κρόκου εναντιώνεται στο πρόσταγμα των καιρών. Η ενεργοποίηση της μνήμης, είναι άλλο ένα σημαντικό στοιχείο στα κτίσματά του. Η μνήμη σχετίζεται με αρχιτεκτονικές τάσεις του παρελθόντος, όπως η νεοκλασική, η βυζαντινή, η παραδοσιακή αρχιτεκτονική. Χωρίς να υπάρχει μια στείρα αντιγραφή μορφών από το παρελθόν, οι τυπολογίες, οι αναλογίες και η χρήση των υλικών, παράγουν πάντα μια ατμόσφαιρα που θυμίζει άλλες εποχές. Η επανερμηνία των διδαγμάτων από την ιστορία της αρχιτεκτονικής παράγει μια πρωτότυπη και ανθρωποκεντρική σύλληψη. Ο Κυριάκος Κρόκος ήταν ένας από τους σημαντικούς αρχιτέκτονες του τόπου μας που επαναδιαπραγματεύτηκαν τη σχέση της μοντέρνας νεοελληνικής αρχιτεκτονικής με την παράδοση της κατασκευής. Το έργο του περιέχει τις αντιφάσεις και τις τυχαίες συνθήκες που διαμόρφωσαν την εικόνα της σύγχρονης Ελλάδας, χωρίς να γίνεται γλαφυρό ή κακόγουστο. Τα υλοποιημένα έργα του δεν είναι πάρα πολλά. Ο ιδιαίτερα ευαίσθητος χαρακτήρας του δεν του επέτρεπε να συμβιβάζεται

στο ελάχιστο εις βάρος της αρχιτεκτονικής. Ο ίδιος ανέφερε συχνά ότι όλα τα κτίσματα που χτίζονται ακόμα και από αρχιτέκτονες, δεν αποτελούν απαραίτητα αρχιτεκτονική. Η δημιουργία της αρχιτεκτονικής, συνέχισε, είναι μια μοναχική πράξη στην Ελλάδα. Δεν ήταν καθόλου αισιόδοξος, αισιοδοξούσε μόνο όταν γινόταν κάτι στην αρχιτεκτονική, τη στιγμή της αρχιτεκτονικής πράξης. Τότε, δια μαγείας, το σωστό αποτέλεσμα φωτίζεται και ως ανταμοιβή έρχεται η στιγμιαία χαρά. Σε μια συνέντευξή του, στην εκπομπή "Παρασκήνιο", ανέφερε ότι στην κατασκευή ενός κιγκλιδώματος ο ίδιος πλήρωσε τον σιδερά να αλλάξει τη δια-

τομή μιας μεταλλικής λάμψας, προκειμένου να έχει το σωστό πάχος στο φως. Ήθελε, τα κτίριά του να συνδέονται με μια πνευματικότητα. Έλεγε, χαρακτηριστικά, ότι όλοι οι ιδιοκτήτες που γκρέμισαν τα νεοκλασικά και τα αντικατέστησαν με πολυκατοικίες και διαμερίσματα, δεν είχαν την ανάλογη πνευματικότητα, διότι δεν τα αισθάνονταν δικά τους. Παραδεχόταν, βέβαια, ότι η αρχιτεκτονική συνδέεται με την οικονομία και την κοινωνική ευημερία. Αλλά τι είδους ευημερία είναι να ξεθεμελιώνεις βάνουσα γερά και καλοκαμωμένα πράγματα, να μην μπορείς πια ούτε να αναπνεύσεις; Το Βυζαντινό Μουσείο της Θεσσαλονίκης εί-

Εικ. 1,2,3. Το Βυζαντινό Μουσείο Θεσσαλονίκης είναι ένα από τα μεγαλύτερα και σημαντικότερα έργα του Κυριάκου Κρόκου. Κύρια χαρακτηριστικά του είναι η μεγάλη αυλή της εισόδου, η σπειροειδής πορεία στον εκθεσιακό χώρο και ο τρόπος που ο φυσικός φωτισμός εισβάλει στο κτίριο.

The poetic reflection of the architect Kyriakos Krokos

The sudden death of the architect Kyriakos Krokos in June 1998, put an end to the creative trajectory of a gifted man. Kyriakos Krokos was born in Platanos, on the island of Samos in 1941 and studied architecture at the National Metsovion Polytechnic until 1967, under the tutorship of Despotopoulos and Michelis. Upon graduation, he spent one year in Paris, where he became apprentice to the painter Giannis Tsarouchis. Although this may sound somewhat paradoxical, it is absolutely consistent with Krokos's aspirations and interests and with his later extraordinary career. His choice to become an apprentice to a painter bears testimony to his conviction that architecture belongs with the fine arts; that it is not merely a method of implementation.

In 1996, Krokos represented our country at the 3rd Biennale of Architecture in Venice. There, Kyriakos Krokos re-defined the question of the 'pro-modern principle' in architecture; how can architecture regain its 'quaint innocence', its 'brilliant genius' referred to be Romanos Melodos. How can architecture maintain a modern character, borrowing from, or rather, respecting the architectural practices and approaches of the past. Simple principles which relate to bioclimatic factors and which have existed for several centuries, cannot simply become abolished in the name of 'modern architecture', which does not always exhibit respect for man and the environment.

The work of the architect is characterized by an unprecedented humanistic power. He believes that architecture ought to and is actually able to establish trends and standards and to become the prototype for a total review of the existentialist 'blind-alley' of his contemporaries. What makes his works interesting is not only their visual experience, but also their feel experience. The multiple nuisances that can be found in his buildings significantly influence the way one feels when moving inside them. At a time when visual input often dominates the other senses, the work of Kyriakos Krokos does not conform to the overall norm. The activation of memory, is another significant aspect of his constructions. Memory is related with architectural trends of the past, such as neoclassical, Byzantine, or traditional architecture. Avoiding the sterile emulation of forms of the past, his typologies, analogies and use of materials always manage to recreate an atmosphere reminiscent of old times. His re-interpretation of lessons from the history of architecture produces an original and anthropocentric concept.

Kyriakos Krokos was one of the most eminent architects of our country, the ones who renegotiated the relationship between modern, neo-Hellenistic architecture with tradition. The Byzantine Museum in Thessaloniki is one of his greatest and most significant works. Main characteristics of the museum are its spacious front court, the spiral process through the various exhibition rooms and the way in which natural light floods the building.

By M. Iliakis

36

Εικ. 4,5. Το εσωτερικό του μουσείου φωτίζεται με φυσικό φωτισμό, μέσω των εσωτερικών αυλών. Έτσι, το κτίριο γίνεται λιγότερο ενεργοβόρο, εφόσον δεν υπάρχει παντού τεχνικός φωτισμός, όπως σε άλλα μουσεία.

ναί ένα από τα μεγαλύτερα και σημαντικότερα έργα του. Κύρια χαρακτηριστικά του μουσείου είναι η μεγάλη αυλή της εισόδου, η σπειροειδής πορεία στον εκθεσιακό χώρο και ο τρόπος που ο φυσικός φωτισμός εισβάλει στο κτίριο. Η αυλή είναι κλειστή μ' έναν τούβλινο τοίχο που την προστατεύει από τον βοριά και το θόρυβο της Λεωφόρου Στρατού. Η αυλή μάς θυμίζει Βυζαντινά μοναστήρια του Αγίου Όρους. Το πέρασμα στους εσωτερικούς χώρους και τον υπαίθριο χώρο του αναψυκτηρίου γίνεται από την περιμετρική στοά της αυλής. Η είσοδος στα γραφεία και τη βιβλιοθήκη γίνεται από το δώμα αυτής της στοάς. Όλη αυτή η πορεία τόσο στους εσωτερικούς, όσο και τους εξωτερικούς χώρους μοιάζει με περίπατο. Ο περίπατος αυτός επιφυλάσσει οπτικές φυγές προς την πόλη της Θεσσαλονίκης. Η

ναί την ιδιαίτερη αρχιτεκτονική δομή. Η πορεία αυτή φωτίζεται με φυσικό φωτισμό, μέσω των εσωτερικών αυλών. Το φως, όπου απαιτείται, φιλτράρεται μέσα από ξύλινα πηχάκια, δίνοντας μια εικόνα μυστηρίου στο εσωτερικό. Έτσι, το κτίριο γίνεται λιγότερο ενεργοβόρο, εφόσον δεν υπάρχει παντού τεχνικός φωτισμός, όπως σε άλλα μουσεία. Ακόμα και στις αίθουσες της έκθεσης, το φυσικό φως κατεβαίνει από ψηλά και ρυθμίζεται ανάλογα, με τη βοήθεια συστημάτων ηλιοπροστασίας. Χρησιμοποιούνται περσίδες ή υφάσματα, ανάλογα με το φυσικό φως που απαιτείται για την ανάγκη της έκθεσης. Σε πολλά σημεία των εξωτερικών τοίχων έχουν τοποθετηθεί οριζόντιοι φεγγίτες, οι οποίοι προστατεύονται από το δυνατό φως με μπετονένιες κάθετες περσίδες. Η έκταση του κτιρίου είναι 11.500 τ.μ., εκ

των οποίων τα 3.000 τ.μ. περίπου, είναι ο χώρος της μόνιμης έκθεσης. Το κτίριο κατασκευάστηκε μεταξύ των ετών 1989-1993. Διαθέτει ευρύχωρα και άρτια οργανωμένα εργαστήρια συντήρησης και αρχαιολογικές αποθήκες, μικρό αμφιθέατρο, καφέ-εστιατόριο και αυτόνομη πτέρυγα περιοδικών εκθέσεων έκτασης 300 τ.μ.. Το 2001 κηρύχθηκε από το Υπουργείο Πολιτισμού "ιστορικό διατηρητέο μνημείο" και έργο τέχνης. Για το Βυζαντινό Μουσείο Θεσσαλονίκης, ο ίδιος ο Κυριάκος Κρόκος, μεταξύ των άλλων, αναφέρει: "Όταν γίνονταν τα πρώτα σχέδια του Μουσείου, στο τέλος του '77, με αφορμή τον αρχιτεκτονικό διαγωνισμό που προκηρύχθηκε τότε, με αντικείμενο αυτό το θέμα, είχα ήδη καταλάβει ότι η τεχνολογία, δημιουργώντας την ψευ-

ριάς, ανακινώντας τις αισθήσεις, κι όπου το έκθεμα θα ήταν η έκκληση μέσα στην κίνηση. Ήθελα ν' αποφύγω τον καταναγκασμό του μουσείου, που επιβάλλει να δεις ένα σωρό έργα στη σειρά, γιατί θυμόμαστε το σκίρτημα από το εσωτερικό ενός ξεκλισιού, αλλά ξεχνάμε συνήθως τα έργα που βλέπουμε στα μουσεία. Μένουν αυτά μόνο που ο πόθος μάς έφερε κοντά τους. Κοιτώντας, σήμερα, το πρώτο μου σχέδιο, ένα θολό σκαρίφημα, αντιλαμβάνομαι την τότε προσπάθεια να πλησιάσω κάποιο κέντρο κι επάνω κει να δέσω την ιδέα. Χωρίς αυτό το δέσιμο, θα έμενε μετέωρη για να διαλυθεί σαν καπνός. "Η μορφή του κτιρίου, χωρίς προφανείς αναφορές σε μιαν άλλη εποχή. Κύρια υλικά, το μπετόν και το τούβλο - είναι μια εικόνα που έχω από τις πολυκατοικίες πριν

σοβατιστούν, όταν δείχνουν τη μικρή τους αλήθεια. Αυτό είδα σαν δυνατότητα, και θέλησα να δοκιμάσω πόση τάξη μπορώ να βάλω με τα κοινά υλικά του καιρού μου. Δέχτηκα την πρόκλησή τους. Κάνοντας κάτι αληθινό, ένιωσα πως μπορεί να βρισκόμουν πιο κοντά στο πνευματικό κέντρο που το λέμε παράδοση. Δεν υπάρχει πρόβλημα υλικού, μπετόν ή πέτρα, αλουμίνιο ή ξύλο. Το πρόβλημα είναι να θεωρήσουμε τις σχέσεις των υλικών στη σύνθεσή τους -ομόλογη ή αντιθετική- με τη φύση. Κι αυτή η προσπάθεια γίνεται, όχι για τη δημιουργία μιας εικόνας, αλλά για την ενσάρκωση μιας ιδέας, που να αντανακλά κάτι από την αίσθηση της ζωής. Το κτίριο δεν ήταν να πραγματοποιηθεί στον καιρό του. Μετά το αποτέλεσμα του διαγωνισμού, η μελέτη των σχεδίων προχώρησε ως τα

μισιά της οριστικής τους φάσης, για να σταματήσει απότομα μ' ένα τηλεγράφημα. Κάτι δεν ήταν ξεκάθαρο ως προς το οικόπεδο - γνωστά πράγματα. Μέχρι να δοθεί συνέχεια, πέρασαν επτά χρόνια. Ξαναβλέποντας τα σχέδια που έπρεπε να ολοκληρωθούν, οι βασικές αρχές της παλιάς ιδέας δεν μου φάνηκαν ξένες, ίσως λίγο μακρινές. Λέω μακρινές, γιατί ο τρόπος που αντιλαμβάνομαι την αρχιτεκτονική σήμερα, είναι διαφορετικός από τότε. Η αισιοδοξία λιγότεψε, αλλά η αίσθηση της πραγματικότητας έγινε βαθύτερη. Αν ξανάρχιζα, θα έκανα σίγουρα κάτι άλλο - καλύτερο ή χειρότερο, δεν ξέρω. Ξέρω μόνο ότι αρκετές φορές δυσκολεύτηκα στην προσπάθεια να προχωρήσω πάνω στις παλιές ιδέες. Έμπαινα σ' ένα κτίριο, ήξερα τις διατάξεις των χώρων και μ' ενδιέφεραν. Αλλά

κάτι έπρεπε να γίνει. Οι χώροι, με τη μοναδικότητά του ο καθένας, έπρεπε ν' ανταποκρίνονται στην ταυρινή μου ματιά. Ας στοχαστούμε εδώ ότι μας έχουν σημαδέψει ερείπια συγκλονιστικά. Έτσι, ίσως νοιαστούμε για το απομεινάρει που μοιραία θα αφήσει το έργο μας, και τότε, πιστεύω, θα δουλέψουμε καλύτερα. Τα σχέδια τελείωσαν, κι απ' ό,τι ακούω, το Μουσείο κτίζεται. Θέλω να πω εδώ ότι τα σχέδια δεν είναι δυνατόν να προδιαγράψουν την πραγματικότητα της κατασκευής. Απλώς και μόνον είναι τα ίδια μια πραγματικότητα που κατεύθυνση. Η ύλη, μόνο με την αρκετή επεξεργασία της μπορεί να δώσει πρόσωπο στο έργο. Μ' αυτό το πρόσωπο θα υπάρξει μέσα στο φως που θα το κρίνει.⁴ Είναι ενδιαφέρον να παρατηρήσει κανείς ότι

ο τρόπος που σχεδιάζει και δουλεύει τις λεπτομέρειες ο αρχιτέκτονας σε μικρότερης κλίμακας κτίρια, όπως κατοικίες, ισχύουν και στη μεγάλη κλίμακα του μουσείου. Αυτός ο παράξενος μυστικισμός που αισθάνεται κανείς στο Μουσείο Βυζαντινού Πολιτισμού, υπάρχει σε όλα τα κτίριά του. Η εμμονή του στη λεπτομέρεια και στην απόδοση συμβολικών αξιών στο παραγόμενο έργο είναι κάτι που συναντάμε σε όλη την αρχιτεκτονική του. Το έργο του Κυριάκου Κρόκου αποτελεί ένα από σημαντικότερα δείγματα της νεότερης αρχιτεκτονικής παράδοσης. Η αρχιτεκτονική του δεν ήθελε να "γερνάει άσχημα", όπως έλεγε ο ίδιος. "Η ύλη πρέπει να εκφράζεται", επαναλάμβανε συχνά. Τα έργα του συνεχίζουν να ασκούν την ίδια γοητεία και να γερνούν όμορφα.

Εικ. 6,7,8. Ανακαίνιση του Κυριάκου Κρόκου σε πολυκατοικία, η οποία πλέον φιλοξενεί ιδιωτικό μουσείο ζωγράφου.

* Οι φωτογραφίες του άρθρου είναι του Μανώλη Ηλιάκη

Παραπομπές
¹ Αντρέας Γιακουμακάτος, περιοδικό "Θέατα Χώρου και Τεχνών", 27/1996.
² Ο αρχιτέκτονας που μας είναι κυρίως γνωστός για τον σχεδιασμό της διαμόρφωσης του Φιλοπάπου, του Λουμπαρδιάρη, και του πεζοδρόμου της Ακρόπολης για την μοντέρνα αρχιτεκτονική.
³ Γιώργος Τζιριτζιλιάκης, άρθρο στην εφημερίδα ΤΑ ΝΕΑ, 04/03/2000: Η αρχιτεκτονική της... αφής. Η ανθρωπολογική διάσταση στα κτίρια του Κυριάκου Κρόκου.
⁴ Από το βιβλίο του αρχιτέκτονα Γ. Σημαιοφορίδη, με τίτλο: Βλέμμα στην ύλη.